

forf. ikke spurgt Rigsarkivet, København, eller er blevet henvist dertil? Det ville dog være mere oplagt. I Rigsarkivet findes en samling originale breve fra Spalatin på 15- 20 stykker, alt efter om man medregner nogle udaterede "tidender". Mindst 13 er skrevet til Christian d. 2., 4 til Cornelius Scepper. Brevene er privatbreve, de viser Spalatins omhu for den til evangelisk tro nyomvendte ekskonger, og de indeholder en række oplysninger om Luther og reformationens sag. Nogle af brevene, men ikke alle, er tilmed trykt i flere af bindene i *Diplomatarium Norvegicum*, i C.F. Allens *Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie*, Kbh. I, 1854. Jeg har i min *Christian d. 2. mellem paven og Luther*, 1995, gjort opmærksom på disse breve (s. 69) og aftrykt et af dem (16/10 1524, s. 480). Alt dette materiale kender forf. ikke.

Martin Schwarz Lausten

James Carleton Paget & Joachim Schaper (red.)

The New Cambridge History of the Bible. Volume I. From the Beginning to 600. Cambridge: Cambridge University Press 2013. XXVII + 979 s. £ 125/\$ 190.

Nu foreligger også bind 1 af denne nye udgave, hvoraf bind 2 udkom i 2012. De 37 kapitler falder i fem afdelinger (Language, Writing Systems and Book Production; The Hebrew Bible and Old Testaments; The New Testament; Biblical Versions other than the Hebrew and the Greek og The Reception of the Bible in the Post-New Testament Period). Denne gang må man her undvære en sammenfatning af gangen i bindet, idet et kort forord dog redegør for ændringer i forhold til førsteudgaven.

De mellemliggende 40 år fornemmes ikke mindst i holdningen til GT. Det drejer sig om dels E. Ulrichs behandling af GT's tekst og dens overlevering, dels J. Schapers redegørelse for den Hebraiske Bibels 'literary history', der – naturligt nok – er båret af forfatterens helhedsforståelse. Her er enhver tanke om en 'grundtekst' forladt til fordel for forestillingen om en lang overleveringsproces, der fører os ned i persisk-hellenistisk tid. Denne proces fortsætter siden i rabbinisk eksegese, aramæiske targumer, Dødehavsskrifter og jødisk græsk-sproget litteratur, der omhandles i hvert sit kapitel. Som noget nyt behandles Septuaginta selvstændigt. Undervejs er der også kapitler om GT's kanondannelse og det 'apokryfe' GT samt udførlige drøftelser af spørgsmålene om den skriftlige overleverings forhold til Jerusalems tempel samt om den politiske og juridiske brug af Skriften. I et spændende, men noget teknisk kapitel, også fordi det er udstyret med et vanskeligt dechifrerbart forkortelsessystem, erklærer Emanuel Tov under overskriften 'Modern editions of the Hebrew Bible', at hvad angår det tekstkritiske, må der ofres samme opmærksomhed på LXX som på den masoretiske tekst. Ja, denne 'veteran' bekender ligeud, at "now more than ever it seems to me that there never was an 'archetype' or 'original text' of most scripture books" (380).

Afdelingen om NT har, foruden om kanondannelsen (hvor mærkelig nok den konstantinske vending ikke nævnes som en væsentlig faktor; jf. dog 633) og den nytestamentlige tekst og versionerne, også kapitler om det 'apokryfe' NT (temaopdelt) og om brugen af GT i NT. Her er det lidt ærgerligt, at det er 27. udgave af *Novum Testamentum Graece* og ikke den i mellemtiden udkomne noget ændrede 28. udgave (2012), der er lagt til grund. Der kunne også gerne have været sagt lidt om forskellen på *pesher*-kommentaren og det såkaldte skriftbevis.

Fjerde afdeling består af tre kapitler om oversættelserne af Bibelen til henholdsvis latin, syrisk og koptisk.

Den femte, sidste og langt største del om bibelreceptionen frem til 600 favner vidt. En oversigt over bibelfortolkningen i 2. årh. e.Kr. samt – et i forhold til den tidligere udgave – nyt kapitel om gnostisk og manikæisk fortolkning følges af selvstændige behandlinger af de fire 'store': Origenes, Euseb (der ikke tidligere fik sit eget kapitel, men fuldt ud fortjener det), Hieronymus og Augustin. Siden følger kapitler om 'Syriac' eksegese, om figurative læsninger, dvs. allegorisk fortolkning, om tradition og eksegese, om Bibelen hos 'hedenske' (et ord, der vist ikke er politisk korrekt) forfattere, om eksegetiske genrer i patristisk tid, om Bibelens rolle i dogmedannelsen på koncilerne, om Bibel og liturgi (hvor lektionarhypotesen instinktivt afvises, hvorfor der heller ikke er en redegørelse for den opdeling, der optræder i den indre margen i Nestle-Aland), og endelig et afsluttende om Bibelen i den almindelige, ikke litterære kultur i perioden.

Også dette bind er en guldgrube af viden. Stilen svinger mellem det monografiske, det mere essayistiske og til situationsbeskrivelser. Gentagelser er der en del af for den, der læser fra perm til perm – f.eks. optræder det samme Mishna-citat i to forskellige oversættelser (160 og 194), og Hieronymus indsats som oversætter repeteres også et par gange. At det "klassiske" Augustin-citat: "NT ligger skjult i GT, GT er åbenbaret i NT", ikke optræder nogetsteds i bindet, kan undre. Og når Barnabasbrevet erklæres for at være "perhaps of a similar date" (721) som Paulus, er det da et synspunkt, som kunne fortjene en begrundelse. Tryk- og andre fejl er der ikke mange af, men der er da et par i det græske (f.eks. 341og 611), et sted er der rod i sidetallene (691 n. 6), og et par gange går det galt med fremmedsprogede bogtitler (227 n. 39, hvor det sker i bindets eneste danske, og 855 n. 26, hvor der er tale om tysk). Og apropos dansk: Dansk forskning figurerer slet ikke i dette bind. Det kan vi jo så tænke over. Generelt gælder det desuden, at ældre litteratur kun nævnes undtagelsesvist – en grundlæggende fremstilling som von Campenhausen, *Die Entstehung der christlichen Bibel* (1963), nævnes kun en enkelt gang (594 n. 37).

En 'selected bibliography', indekser over manuskripter og over skrifthenvisninger samt et 'general index' afslutter bindet.